

HORVÁTH ATTILA

A rendészeti szervek története Magyarországon a szovjet típusú diktatúra korában

A Belügyminisztérium

Esti mese vége a szocializmusban:
Aki nem hiszi, annak alaposan utánajárnak!
(Pesti vicc az ötvenes évekből)

Magyarországon az 1848-tól működő Belügyminisztérium (1848. évi III. tc., 1867. évi VIII. tc., 1901. évi XX. tc.) alapvetően az ország közrendészetével, közigazgatásával és közjogi ügyeinek irányításával foglalkozott. A Szovjetunió befolyási övezetébe került országokban fokozatosan felerősödött a minisztérium rendőr igazgatási funkciója, és háttérbe szorultak az általános közigazgatási és egyéb civil feladatok. A szovjet típusú diktatúrában ugyanis a hatalom gyakorlásának egyik meghatározó eszközévé vált a rendőrség és az egyéb rendészeti szervek eredeti funkciójuktól eltérő módon való alkalmazása.

A Magyar Kommunista Párt és a szovjet vezetés a Belügyminisztérium kérdésében kezdettől fogva határozott politikát folytatott. Már az Ideiglenes Kormány belügyminiszterévé Erdei Ferencet¹ nevezték ki, aki csak látszólag volt a parasztpárt politikusa, hiszen titokban belépett a kommunista párba („*kriptokommunista*” lett), és ennek megfelelően a minisztériumát is Rákosiék instrukcióinak megfelelően irányította.² A Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályát 1945 januárjától Péter

DR. HORVÁTH ATTILA – egyetemi docens, PPKE JÁK Jogtörténeti Tanszék

¹ Erdei Ferenc (1910–1971): szociológus, politikus. A Nemzeti Parasztpárt vezetője, de titokban belépett a Magyar Kommunista Pártba, így 1949 és 1956 után is miniszter lehetett. 1956 után elsősorban üzemszervezési és szövetkezetelméleti kérdésekkel foglalkozott.

² TÓTH ISTVÁN–BENKŐ PÉTER: A Nemzeti Parasztpárt a népi demokratikus politikai rendszerben (1944–1948). In: Párttörténeti Közlemények, 1988/2. 8. o.

Gábor,³ a vidéki szervezetet Tömpe András⁴ vezette. A rendőri vezetőket (Farkas Mihály,⁵ Sólyom László,⁶ Kádár János) is a Magyar Kommunista Párt delegálta. A rendőrségnek ekkortól elsősorban már nem a társadalom védelme, hanem a kommunista hatalom átvétele volt a fő célja. Ehhez a későbbiekben Erdei Ferenc már nem volt elegendő. Ezért az 1945-ös választási eredmények ellenére, a szovjet megszálló hatóságok zsarolásának eredményeként, már nyíltan a Magyar Kommunista Párt kezébe került a Belügyminisztérium. 1945. december 15-étől 1946. március 20-áig először Nagy Imre töltötte be ezt a posztot, akinek személye azt sugallta, hogy egy joviális, jóindulatú kommunista a rendőrminiszter. Rákosiék azonban túl „*puhának*” tartották Nagy Imrét, ezért a kegyetlen, mindenfajta erkölcsi gátlástól mentes Rajk Lászlót tették meg belügyminiszternek (1946. március 20.–1948. augusztus 5.). Rajk feloszlatta az összes magyarországi egyesületet és szerveződést, s az egyik legfontosabb végrehajtójává vált a tömeges terrornak. Jó néhány koncepció perben személyesen is részt vállalt.⁷

Rajk László leváltása után azt a Kádár Jánost bízták meg a minisztérium vezetésével, aki a párt utasítására addig is sokat foglalkozott az ún. kényes ügyekkel. A Magyar Dolgozók Pártjának 1950. február 1-jei határozatának értelmében Kádár János a 7500/1950. III. 15. BM. sz. rendeletében a minisztérium közrendészeti főosztályán és a kerületi rendőr-főkapitányságokon politikai osztályokat állított fel, az egyes rendőri szerveknél pedig politikai helyettesi beosztást rendszeresített.

A közrendészeti főosztály politikai osztályának hatásköre a szélesesen értelmezett politikai munka irányításán, ellenőrzésén túl kiterjedt a Rendőregyesületek Országos Központjára is, amelynek működésén keresztül felügyelte az összes rendőr-

³ Péter Gábor (1906–1993): szabósegéd, rendőr altábornagy, kommunista politikus. 1953 januárjában letartóztatták, 1959-ben egyéni kegyelemmel szabadult. Nyugdíjazásáig könyvtáros. Lásd: GYARMATI GYÖRGY: Péter Gábor fiatalsága 1906–1945. *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve (2000–2001)*. Budapest, 2002. 25. o.

⁴ Tömpe András (1913–1971): mérnök. A Szovjetunióban kapott kiképzés után tért haza. Rendőr vezérőrnagyként a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának vezetője. Öngyilkos lett. Lásd: BACZONI GÁBOR: Péter Gábor (vélt) vetélytársai. Tömpe András és Villányi András. In: *Rubicon, 2002/6–7.* 12. o.

⁵ Farkas Mihályt úgy emlegették, hogy ő Erdei Ferenc „*első felettese*”.

⁶ Sólyom László (1909–1950): altábornagy, vezérkari főnök. Koncepció perben halálra ítélték és kivégezték.

⁷ Rajk László (1909–1949): kommunista politikus. Súlyos felelősség terhelte a köztársaság elleni összeesküvési perben, a Pócspetri-perben stb. Részt vett a kékcédulás választási csalásokban. A több tucat koncepció per levezénylőjét szintén egy koncepció kirakatperben halálra ítélték és kivégezték. Jellemző a fanatizmusára, hogy még Rákosi is így figyelmeztette: „...*az isten szerelmére, a te hatalmad nem arra való, hogy csak úgy jókedvedből akassz fel embereket*”. Lásd: PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Rákosi a hatalomért (1945–1948). Budapest, 1993. 168. o.

egyesületet. Egyúttal a politikai osztályt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének elvi irányítása alá helyezte.

1950-től a Belügyminisztérium gyakorlatilag rendőr-minisztériummá vált. A régi közigazgatási szakembereket sorra elbocsátották. 1953-ban az Államvédelmi Hatóságot újra a Belügyminisztérium szervezeti rendjébe integrálták. Ennek megfelelően tagolódtak be a megyei rendőr-főkapitányságok – akkori nevükön megyei főosztályok – alárendeltségébe. Gerő Ernő⁸ belügyminiszter irányítása mellett 25 központi szervből 13 államvédelmi munkával foglalkozott. Gerő első belügyminiszteri parancsával kinevezte a minisztérium központi szerveinek vezetőit: 31 főből 27 ÁVH-s, ketten rendőrtisztek, egy-egy fő pedig a légmentesség, illetve a büntetés-végrehajtás vezetője lett.

Az 1950-től önálló szervként működő Államvédelmi Hatóságnak a Belügyminisztériummal való összevonásáról 1953. július 7-én hozott 500/6/1953. sz. MT határozatot nem hozták nyilvánosságra, így erről a közvélemény nem tudhatott, annál is inkább, mivel az államvédelmi rendfokozatok az 1956-os forradalom leveréséig használatban maradtak.⁹

Az „új szakasz profiltisztításának” eredményeként a 37/1953. (VII. 23.) MT sz. rendelettel kivették a belügy kompetenciájából a leghagyományosabban oda tartozó közigazgatás irányítását, s a tanácsok főfelügyeletét ezután a Minisztertanács Tanácsok Titkársága gyakorolta. A Belügyminisztérium ettől kezdve 1987-ig lényegében rendvédelmi minisztériumként (rendőr-minisztériumként) működött. A Belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó szervek alapvető feladataként a „szocialista rendszer”-nek a külföldi hírszerző szervek (természetesen ez alól kivétel a szovjet állambiztonsági szolgálat), valamint a belső ellenséges és bűnöző elemek tevékenységével szembeni védelmét határozták meg. Ezt erősítette meg a 3541/1956. (VIII. 22.) MT sz. határozat is. A Belügyminisztérium szervezete, amelynek kötelékébe az államvédelem – ezen belül a belső karhatalom és a határőrség –, a rendőrség, a büntetés-végrehajtás, a tűzoltóság és a légmentesség központi és belső szervei tartoztak, ezeknek az elveknek megfelelően működött.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc idején Nagy Imre miniszterelnök a Parlament előtti sortűz után az Államvédelmi Hatóságot feloszlatta, szervezetét megszüntette. A forradalom leverése után a Belügyminisztériumot átszervezték. Ennek

⁸ Mint a szovjet állambiztonsági szolgálat ügynöke rendelkezett rendészeti tapasztalatokkal.

⁹ KAJÁRI ERZSÉBET: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége 1953–1956. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 2000. 157. o.; BARÁTH MAGDOLNA: Gerő Ernő a Belügyminisztérium élén 1953–1954. In: Trezor I. a Történelmi Hivatal Évkönyve, Budapest, 1999. 157. o.

alapján 14 nagyobb szervezeti egység alakult: I. Politikai Nyomozó Főosztály,¹⁰ II. Karhatalmi Parancsnokság, III. Bűnügyi Főosztály, IV. Közbiztonsági Főosztály, V. Politikai Nevelő Főosztály, VI. Vasúti Főosztály, VII. Anyagi Technikai Főosztály, VIII. Terv- és Pénzügyi Főosztály, IX. Határőrség Parancsnoksága, X. Légoltalmi Országos Parancsnokság, XI. Büntetés-végrehajtási Parancsnokság, XII. Országos Tűzrendészeti Parancsnokság, XIII. Személyzeti Főosztály, XIV. Minisztérium Titkársága.

1963-ban a büntetés-végrehajtást átadták az Igazságügyi Minisztériumnak. Ugyanabban az évben a HB 4/146/1063. sz. határozata alapján jelentős átszervezésre került sor. A főosztályi tagozódás helyett a főcsoportfőnökség, csoportfőnökség szervezési modelljét alakították ki. Ennek alapján a következő struktúrát hozták létre:

I. Főcsoportfőnökség: I/I. Terv- és Pénzügyi Csoportfőnökség, I/II. Anyagi és Technikai Csoportfőnökség Központi Ellátó Parancsnokság, Egészségügyi Osztály, Egészségügyi Intézmények, raktárak.

II. Főcsoportfőnökség: II/I. Bűnügyi Csoportfőnökség, II/II. Közbiztonsági Csoportfőnökség, II/III. Közlekedésrendészeti Csoportfőnökség, II/1. Felügyeleti Osztály, II/2. Terv-és Fejlesztési Osztály.

III. Főcsoportfőnökség:¹¹ III/I. Hírszerzési Csoportfőnökség, III/II. Kémelhárítási Csoportfőnökség, III/III. Belső Reakcióelhárítási Csoportfőnökség, III/IV. Katonai Elhárítási Csoportfőnökség, III/V. Technikai Csoportfőnökség, III/1. Vizsgálati Osztály, III/2. Operatív Nyilvántartási Osztály, III/3. Útlevel Osztály, III/4. Értékelő, Elemző Osztály, III/5. „K” Ellenőrzési Osztály, III/6. Figyelő KT. Osztály, III/7. Operatív technikai Osztály.

IV. Főcsoportfőnökség: IV/I. Tanulmányi Csoportfőnökség, IV/II. Személyzeti Csoportfőnökség, IV/III. Szociális és Üdültetési Csoportfőnökség, IV/IV. Mozgósítási és Szervezési Csoportfőnökség

A Belügyminisztérium kezdettől fogva a legfelsőbb pártvezető irányítása alatt állt. 1956 előtt Rákosiék részéről inkább az ún. kézi vezérlés volt a meghatározó. A Kádár-korszakban kezdték szabályozni ennek kereteit. Az 1956-os forradalmat és szabadságharcot követő megtorlások idején, 1957. szeptember 3-án született a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának határozata,¹² amely kimondta, hogy a Belügyminisztérium pártirányítását a párt legfőbb szerve, a Központi Bizott-

¹⁰ A Politikai Nyomozó Főosztály irányítása alá tartozott a korábban főosztály szintű kormányosság is, amelyet 1959-ben a főosztály kötelékéből kiemeltek és önálló fegyveres testületként a belügyminiszter első helyettesének közvetlen irányítása alá helyeztek.

¹¹ Vö.: A politikai rendőrségről szóló részt.

¹² MOL 288.f.5/42.ö.e.

ság gyakorolja. A Politikai Bizottság, a Központi Bizottság hatáskörébe tartozott a belügyi munka fő irányainak és feladatainak a meghatározása, a Belügyminisztérium alapvető szervezeti elveinek jóváhagyása, és azoknak a feladatoknak a meghatározása, amelyekről a belügyminiszternek jelentést kellett tenni. A párthatározatok végrehajtását a Központi Bizottság Titkársága és az Adminisztratív Osztály kádereivel ellenőrizték.

A Belügyminisztérium pártirányításának elveit a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1967. november 14-i határozata szabályozta újra,¹³ amelyek rendelkezései gyakorlatilag a rendszerváltozásig hatályban maradtak. Eszerint a Magyar Szocialista Munkáspárt irányító tevékenységének nemcsak a központi, hanem a megyei szinten is érvényesülnie kell. A budapesti és megyei pártbizottságok a Belügyminisztérium területi szervei felett közvetlenül az igazgatási, illetve adminisztratív osztály útján gyakorolták az ellenőrzést és az irányítást. A területi pártbizottságok határozatokat hozhattak, azaz utasításokat adhattak a központi párthatározatok végrehajtásáról, az alkotmány erkölcsi-fegyelmi helyzetéről, a parancsnokok politikai nevelőmunkájáról. A központi és a helyi pártvezetőknek arra is joguk volt, hogy a belügyi vezetőket munkájukról beszámoltathassák.

A Magyar Szocialista Munkáspárt hatalmi pozícióját erősítette, hogy a Belügyminisztérium vezetése szinte kizárólagosan, az alkalmazottak pedig döntő többségükben párttagok voltak. Így az állampárt a belügyminisztériumi pártszervezeteken keresztül is gyakorolhatta irányítási-ellenőrzési jogkörét.

A Magyar Szocialista Munkáspárt szervezetének kialakítása során a Rákosi-korszak tapasztalatait figyelembe véve hozták létre az erőszakszervezetek felügyeletét is ellátó Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Adminisztratív Osztályát, amely a Szervező Bizottság 1956. december 10-i határozata alapján a Központi Bizottság apparátusának részeként formálisan csak tanácsadó szervként működött. Utasításokat, határozatokat az állami szervek felé nem hozhatott, de egyetértése nélkül semmilyen személyi kérdésben nem lehetett dönteni. Az Adminisztratív Osztály képviselője részt vehetett a főkapitányi, illetve miniszteri tanácskozásokon, és ott hozzászólásával értékelte a minisztériumi apparátus, illetve a rendőrség munkáját, emellett javaslatokat tehetett a további teendőkre nézve. A gyakorlatban az Adminisztratív Osztály képviselője, bár csak osztályvezető vagy osztályvezető-helyettesi rangban volt, mégis nagyobb hatalommal rendelkezett, mint az értekezleten elnöklő miniszterhelyettesek, főcsoportfőnökök vagy rendőrkapitányok.

¹³ MOL 288.f.5/439.ö.e.

A rendőrség

„...a totalitárius rendőrségnek nem az a feladata, hogy bűntényeket tárjon fel, hanem az, hogy kéznél legyen, amikor a kormány bizonyos embercsoport letartóztatását eldöntötte”.

(Hannah Arendt)¹⁴

A második világháború utáni években a rendvédelmi testületek szervezete jelentős szervezeti és szemléletbeni változásokon ment keresztül. Az 1945. május 10-i, 1690/1945. ME sz. rendelettel¹⁵ feloszlatták a csendőrséget¹⁶ és megállapították a kollektív felelősségét. Az ártatlanság vélelmének alapelveként félretéve a volt csendőröknek kellett igazolnia, hogy hatékonyan részt vettek a németellenes mozgalomban, szembefordultak az 1945 előtti törvényekkel, utasításokkal, parancsokkal.

Az államrendőrségen belül a Belügyminisztérium felügyelete alá helyezték a Budapesti Rendőr-Főkapitányságot és a Vidéki Főkapitányságot. Minden egyes megyei, városi és járási kapitányságon négy osztályt kellett felállítani: bünyügyi, politikai, igazgatásrendészeti és rendőrbírói osztályt. Az államrendészeti (politikai rendészeti) feladatok – bővebben nem részletezve – a politikai rendőrség hatáskörébe kerültek.¹⁷

A szervezeti módosításokat úgy hajtották végre, hogy a Belügyminisztériumban és a rendőrségi apparátuson belül is a kommunisták kerültek vezető pozíciókba.¹⁸ A rendvédelem túlcentralizált, nem a törvényeknek, hanem a politikai elvárásoknak megfelelően működő szervezetté vált, és rövid időn belül a magyar rendőrség is a szovjet mintának megfelelően működött. A rendőrségen belül is létrehozták a kommunista párt alapszerveit, s a rendőrök legnagyobb része párttag lett.

Az új szervezeti struktúra a korábbi létszámnál jóval nagyobb személyi állományt igényelt. Mindemellett a szakképzett munkaerőt – mivel nem bíztak bennük – elbocsátották. A szakképzetlen és tapasztalatlan személyi állomány hosszú ideig

¹⁴ Idézi: GEREBEN ÁGNES: A Gulagról őszintén. In: Magyar Hírlap, 2008. május. 17. 14. o.

¹⁵ Mivel a csendőrséget törvénnyel hozták létre, feloszlásáról is törvénnyel kellett volna rendelkezni.

¹⁶ Csendőrség: szolgálatát a falu- és tanyavilágban teljesítő, katonailag szervezett, fegyveres rendvédelmi testület. Magyarországon az 1881. évi II. tc. állította fel, katonai jellegének megfelelően a honvédelmi és a belügyminiszter közös irányítása alatt tevékenykedett. Lásd: REKTOR BÉLA: A magyar királyi csendőrség oknyomozó története. Cleveland, 1980.

¹⁷ Lásd erről részletesen a következő részt.

¹⁸ Erdei Ferenc, aki titokban belépett a Kommunista Pártba, belügyminiszter lett, Péter Gábor, Kádár János, Zöld Sándor, Sólyom László, Tömpe András, Tímár István már 1945-ben meghatározó pozíciókat töltöttek be. Lásd a Belügyminisztériumról szóló fejezetet.

nem tudott úrrá lenni a leromlott közbiztonsági állapotokon.¹⁹ Ráadásul az ún. osztályellenesség, azután a reakciók elleni harc foglalta le leginkább az újjászerveződő rendőrség kapacitását. A jogerősen elítéltek száma jól érzékelteti a rendőrség ez irányú tevékenységének nagyságrendjét: 1951-ben 125 035, 1952-ben 136 120, 1953-ban 100 774, 1954-ben 63 232, 1955-ben 88 041, 1956-ban 67 454 főt ítélték el.²⁰ Legnagyobb részük nem köztörvényes bűnöző, hanem politikai okokból elítélt volt.²¹ A lakosság ezután nem védelmezőjét látta a rendőrségben. Az ártatlan, jogkövető állampolgárok is félni kezdtek a rendőröktől. A diktatúra az erőszakra épít és ehhez leginkább azt az apparátust tudja igénybe venni, amely hivatásszerűen képes erőszakot alkalmazni. A jogállamisággal ellentétes jogszabályok közigazgatási határozattal felhatalmazták a rendőrséget a rendőri felügyelet alá helyezésre, kitalásra, kitelepítésre, internálásra²² stb., tehát olyan intézkedés megtételére, amely megfosztotta az állampolgárokat szabadságuktól. Gyakorlatilag minden eszközt megkaptak a diktatúra szolgálatának érdekében.

Sokszor a rendőrség által elkövetett legsúlyosabb törvényteleniséget is megtorlatlanul hagyták. Pl. 1945 áprilisában, a Budapeستől 30 km-re levő Gyömrőn a helyi rendőrség vezetője, Krupka Jakab, az egyik éjjel letartóztatta a környék valamennyi értelmiségi tagját, köztük a falu papját és gróf Révay József (1905–1945) filozófust, pszichológust, s néhány módosabb parasztot. Az összesen 80 férfit először megkínózták, majd a falu határába kísérték, megásatták velük a sírjukat és agyonlőtték őket.²³

Erdei Ferenc, belügyminiszter megpróbálta megbüntetni a tömeggyilkosokat, de Rákosi Mátyás ezt megakadályozta. Erdei Ferenc megváltoztatott véleménye szerint: „*Ma úgy áll a kérdés: lehet-e azt a 12 felbőszült proletárt, akik az ellenfelüket kegyetlenül elpusztítják, kipellengérezni és kiszolgáltatni a reakciónak?*”²⁴ Futó

¹⁹ Sokan azért jelentkeztek rendőrnek, hogy korábbi bűnös tevékenységüket leplezzék, mások a bosszúállás reményében. Lásd: GYARMATI GYÖRGY–BOTOS JÁNOS–ZINNER TIBOR–KOROM MIHÁLY: Magyar hétköznapi Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. Budapest, 1988. 85. o.

²⁰ A magyar rendvédelem története. Szerk.: PARÁDI JÓZSEF. Budapest, 1996. 162. o.

²¹ 1951 őszén a *Magyar Rendőr* című hetilapban megjelent egy felhívás, amelyben a Beremendi rendőrőrs versenyre hívta ki az ország összes rendőrőrsét; a verseny egyik konkrétan mérhető pontja a havonta megtett szabálysértési feljelentések száma lett. A versenyt hamar megszervezték, és mind egyik őrsön a faliújságon név szerint feltüntették, hogy ki hány intézkedést és feljelentést produkált. A feljelentések száma hamarosan elérte a 900 ezret. Így sikerült szabálysértésért egy év alatt minden tízedik állampolgárt megbüntetni.

²² PALASIK MÁRIA: Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálások ügyében (1945). In: Társadalmi Szemle, 1997/7. 87. o.

²³ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez. Főszerkesztő: SOLT PÁL, Budapest, 1992. I. k.; CSONKA EMIL: A forradalom oknyomozó története. München, 1981. 64. o.; PALASIK MÁRIA: A gyömrői gyilkosságok és következményeik 1945–46. In: Valóság, 1995/4. 58. o.

²⁴ SZAKÁCS SÁNDOR–ZINNER TIBOR: A háború „megváltozott természete”. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Budapest, 1997. 102. o.

Dezső kispárti képviselő 1946. február 27-i interpellációja után sem történt semmi.

1946. március 8-án éjjel kommunista aktivisták a szentesi kórházi ágyán fekvő, súlyos beteg Lakos József rendőrkapitányt brutálisan meggyilkolták. Révai József, Péter Gábor és Kádár János személyesen utazott le, hogy „*elsimítsák*” az ügyet. Az elkövetők későbbi önéletrajzaikban is büszkén említették tettüket és előléptetést vártak érte.²⁵

A rendőrségnek a köztörvényes bűnözőkkel szembeni fellépése már közel sem volt ilyen eredményes. Egy demokratikus jogállamban a nyomozó hatóságok a pontos diagnózis megállapításához igénybe vehetik a társadalomtudományok legkorszerűbb eszközeit és munkájukhoz segítségül hívhatják a legkiválóbb tudósokat. Ezzel szemben a diktatúrában a rendőrség mesterséges titkolódzással, ideológiai dogmák erőltetésével akadályozza az érdemi kutatómunkát. A kutatók nem kaptak megfelelő információkat, s ha mégis valamilyen módon hozzájutottak néhány szigorúan titkos adathoz,²⁶ akkor sem hivatkozhattak azokra.

A polgári demokráciákban a rendőrség támaszkodhat a társadalomban kialakult válságkezelő technikákra, feszültségeket feltárni, levezetni képes politikai-társadalmi intézményekre és a nemzetgazdaság erejére. A diktatúra rendőrsége ezzel szemben az állampolgároktól csak feljelentéseket várt, egyébként teljes passzivitást kívánt tőlük. Nem sorolható a civil társadalom önszerveződéséhez, önvédelméhez az ún. önkéntes rendőri csoportok megszervezése (lásd: 1066/1955. [VIII. 27.] MT sz. határozat). Az önkéntes rendőrök feladatuk ellátása során hatósági közegnek kellett tekinteni, felettük a felügyeletet az illetékes ügyészség gyakorolta.

A rendőrséggel szembeni kritikát még a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának Adminisztratív Osztálya is megfogalmazta 1957 tavaszán közölt jelentésében: „*Rendőrnek lenni nem volt megtisztelő feladat. [...] sokan voltak olyanok, akik nem szerettek dolgozni és ezért lettek rendőrök. A rendőrségen sok iszákos és korrupt elem talált menedéket. Az alacsony fizetés és a megbecsülés alacsony színvonala miatt jóérezsű emberek nem szívesen léptek be a rendőrség kötelékébe...*”²⁷

Ezen a helyzeten a Kádár-korszakban sem sokat tudtak javítani.

²⁵ SOLT PÁL 1991. I. k. 99–105. o.; BARTA LÁSZLÓ: A Lakos-gyilkosság. Szentes, 1996; A Lakos-gyilkosság. Szerk.: BARTA LÁSZLÓ, VIRÁGOS ISTVÁN. Szentes, 1992; STANDEISKY ÉVA: A Lakos-ügy. In: Magyarország, 1989/33–34.

²⁶ Még a bűnügyi statisztikák is ebbe a kategóriába tartoztak.

²⁷ MOL 288. f. 30. ö.e. 389–391.

A politikai rendőrség

„Aki a tagsági feltételeket megsérti, azt kizárják. A kizártakat az egész szövetségnek bejelentik, és akárcsak minden más gyanús személyt, szövetségileg megfigyelés alatt tartják.”

(Karl Marx: A Kommunista Szövetség Szervezeti Szabályzata)²⁸

A magyar politikai rendőrséget a szovjet titkosszolgálat irányításával, mintegy az NKVD „fiókszervezeteként” hozták létre már 1945 januárjától kezdve.

A Szovjetunió rendszeresítette a világ legnagyobb létszámú és felszereltségű titkosszolgálatát, amely ennek megfelelően a legszélesebb körű jogositványokkal és hatáskörrel rendelkezett. Ehhez képest a CIA (Central Intelligence Agency = Központi Hírszerző Ügynökség) jóval kisebb és jelentéktelenebb szervezetnek tűnt.²⁹

A szovjet politikai rendőrséget Lenin a legnagyobb titoktartás mellett, a hírhedt cári Ohrana³⁰ mintájára hozta létre 1917. december 7-én. (Az 1917–1918. évi törvények és rendeletek gyűjteményében egyetlen jogszabály sem található róla.) Mégis lényegesek a különbségek: az Ohrana gyorsított eljárással kötél vagy golyó általi halálra csak parasztfelkeléskor ítéltetett embereket, vagy akkor, ha statáriumot vezettek be. A politikai foglyok Szibériába való deportálása csak bírósági ítélettel volt lehetséges. III. Sándor cár uralkodása alatt mintegy 4000 személyt tartottak fogva és hallgattak ki politikai bűncselekmény miatt, ám közülük csak keveset végeztek ki. Az 1860-as évek közepétől az 1890-es évek közepéig összesen 44 kivégzést hajtottak végre Oroszországban, valamennyit a cári család vagy a kormány tagjainak meggyilkolása vagy ellenük irányuló merénylet miatt.³¹

²⁸ Idézi: LÖW, KONRAD: A kommunista ideológia vörös könyve. Marx és Engels – A terror atyjai. Budapest, é.n. (1999). 98. o.

²⁹ WEINER, TIM: A CIA története. Budapest, 2009. 19. o.

³⁰ LOPUHIN, A. A.: Nasztojasceje: Buduscseje ruzszkoj policii. Moszkva, 1907. Ohrana: az Ohrannoje Otyyelenyje, azaz biztonsági osztály rövidítése. 1866-ban hozták létre egy II. Sándor elleni sikertelen merénylet után. Tevékenysége mindinkább elkülönült a csendőrségtől. A moszkvai Ohrana élére 1896-ban egy rendőrügynökké lett volt forradalmár, Szergej Vasziljevics Zubatov került, aki megteremtette Oroszországban az állambiztonsági munka modern módszereit: civil ruhás detektívek és titkos ügynökök alkalmazása. 1905 után az egész országot behálózó szervezetté vált. Az Ohranától származó különleges módszerek közé tartozott pl. a háztömbkémkedés, a politikailag gyanús egyének módszeres regisztrációja, az az előírás, hogy az állampolgárok mindig tartsák maguknál személyi igazolványukat, valamint kötelezővé tették a lakóhely és a lakók adatainak regisztrálását.

³¹ BUTLER, RUPERT: A sztálini terror eszközei. CSEKA, OGPU, NKVD, KGB, 1917-től 1991-ig. Budapest, 2008. 25. o.

A CSEKA elnevezés egy mozaikszó: Csrezvicsajnaja Komiszszija deja Borbi sz Kontrovcoucijej, Szabotazsem Csinovnyikov = Ellenforradalom és a Csinovnyik³² – Szabotázs Elleni Küzdelem Rendkívüli Bizottsága.

A CSEKA-ban nem volt semmilyen hagyománya a törvényességnek, a testület tagjainak nem kellett követniük a fennálló jogszabályokat, nem kellett együttműködniük a rendőrséggel, bíróságokkal, ügyészségekkel vagy az igazságügyi népbiztossal. Lenin titkos utasításait egyetlen példányban kapták meg és azt a végrehajtás után rögvest meg kellett semmisíteni.

A CSEKA vezetőjévé az Ohrana börtöneit többször is megjárta, fanatikus forradalmárt, Feliks Dzerzsinszkijt³³ nevezték ki, aki a Népbiztosok Tanácsában így fejtette ki programját: „*Ne gondolják, hogy a forradalmi igazságszolgáltatás formáit fogom keresni, semmi szükségünk most igazságszolgáltatásra. Most harcolni kell, test test ellen, élethalálharcot kell vívni, az győz, aki életben marad!*”³⁴ A Népbiztosok Tanácsa 1918. február 21-i rendelete lehetővé tette, hogy a CSEKA az „*ellenséges ügynökökkel, spekulánsokkal, kártevőkkel, huligánokkal, ellenforradalmi agitátorokkal és német kémekkel*” szemben bírói ítélet nélkül is eljárhasson és leszámolhasson velük. 1918. szeptember 5-én a Lenin által meghirdetett vörös terrort kellett végrehajtania a CSEKA-nak. A *Krasznaja Gazeta*, a Vörös Hadsereg lapja erről az alábbiakat írta: „*Irgalom nélkül, kímélet nélkül, számolatlanul fogjuk megölni az ellenségeinket. Pusztuljanak ezrével, fulladjanak bele saját vérükbe. Lenin véérért [...] ömöljön a burzsoázia vére – ömöljön még több vér, amennyi csak lehetséges.*”³⁵ Ennek megfelelően Dzerzsinszkij az alábbi utasítást adta embereinek: „*Gyűjtsetek össze annyi elszánt embert, amennyit csak tudtok, akik képesek megérteni, hogy a tömegek elhallgattatása céljából semmi sem olyan hatékony, mint egy fejbe eresztett puskagolyó.*”³⁶

A polgárháború alatt a CSEKA körülbelül 250 000 kivégzést hajtott végre, s emellett barbár módon megkínozták a letartóztatottakat: Harkovban lenyúzták a bőrt az emberek kezéről, Voronyezsben a meztelen foglyokat szöggel kivert hordóban pörgették, Poltavában a papokat karóba húzták, Odesszában az elfogott fehér tiszteket deszkához kötözve csúsztatták be lassan a felfűtött kemencébe, Kijevben a foglyok testére ketrecben patkányokat engedtek.³⁷

³² Csinovnyik: az orosz csin = rang szóból eredő kifejezés. Az I. Péter cár idején életbe léptetett rangtáblák alsó szintjén levők gyűjtőneve. A 19. századra önálló társadalmi réteggé vált.

³³ BÉLÁDI LÁSZLÓ–KRAUSZ TAMÁS: Életrajzok a bolsevizmus történetéből. Budapest, 1987. 45–53. o.

³⁴ HELLER, M.–NYEKRICS, A.: A Szovjetunió története. Budapest, 2003. II. k. 50. o.

³⁵ Idézi: APPELEBAUM, ANNE: A Gulag története. Budapest, 2005. I. k. 68–69. o.

³⁶ Idézi: BUTLER 2008. 107. o.

³⁷ ANDREW, CHRISTOPHER M.: A Mitrohin-archívum. A KGB otthon és külföldön. Budapest, 2000. 47–48. o.

Lenin 1922 februárjában átalakította a CSEKA-t, amelyet ettől fogva a Belügyi Népbiztosság mellett működő Állami Politikai Főnökségnek neveztek (Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyie pri Narkomatye Vnutrennyih Gyel, azaz GPU). A Szovjetunió megalakulása után OGPU néven (Egyesített Állami Politikai Hatóság) össz-szovjet rangra emelték és a tagköztársaságok GPU-it is ennek a szervezetnek rendelték alá. Egyúttal kiemelték a Belügyi Népbiztosság keretei közül és közvetlenül a Népbiztosok Tanácsának felügyelete alá helyezték. Valójában Lenin és a Politikai Bizottság irányította az OGPU-t. 1934-től GUGP-ként újra alárendelték a Belügyi Népbiztosságnak (NKVD), 1941-től Állambiztonsági Népbiztosság (NKGB) néven működött tovább, majd 1946-ban átkeresztelték Állambiztonsági Minisztériummá (MGB). Végül Berija likvidálása után, 1954. március 13-án jött létre a szovjet rendszer fennállása végéig működő Állambiztonsági Bizottság (KGB).³⁸

A név és az államigazgatáson belül kijelölt helye tehát sokat változott, de feladata és tevékenysége Sztálin haláláig nem. Politikai, gazdasági bűncselekmények, „banditizmus”, „gyanús egyének”, száműzött állampolgárok tartoztak a hatáskörébe. Eljárása során saját hatáskörében halálos ítéletet is hozhatott. Koncentrációs táborok egész hálózatát működtették (GULAG), amelyek közül leghírhedtebbek a sarkkörön túli „különleges rendeltetésű északi táborok” voltak, amelyekben igen sok ember pusztult el. A legtöbb esetben nem is konkrét cselekményük miatt tartóztatták le az embereket, hanem inkább megadott „tervmutatók” alapján végeztek ki, illetve zártak táborokba milliókat.

Az állambiztonsági szervezet a szovjet típusú rendszer olyan konstans jelensége volt, amely nemcsak a rendszer vélt vagy valós ellenfeleivel szemben lépett fel, hanem váltakozó intenzitással, de általános érvénnyel ellenőrizte az egész társadalmat. Ezért Magyarországon is a hatalom megszerzése, majd megtartása érdekében szintén kiépítették a szovjet mintájú politikai rendőrséget.

Ennek megfelelően definiálta a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének Titkársága az Államvédelmi Hatóságot: „Az ÁVH a proletárdiktatúra védelmének és megszilárdításának egyik legfontosabb szerve. Az ÁVH a proletárdiktatúra rendszerében betöltött fontos szerepe miatt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az állami gépezetben működő szerve. Feladata, hogy a párt Politikai Bizottságának utasítása szerint harcoljon a munkásosztály ellenségei ellen. Az ÁVH pártunk kezében olyan kiváló fegyver kell hogy legyen, amely a munkásosztály hatalma, vagy pártunk ellen irányuló minden ellenséges akciót idejében és sikeresen meg tud hiúsítani.”³⁹

³⁸ SIPOS PÉTER–ZINNER TIBOR: A szovjet koncepciók perек háttéréhez. In: Belügyi Szemle, 1990/7. 82. o.

³⁹ MDP KV Titkársága. MOL 276. 54. cs. 87. ö.e.

A fenti idézetből egyértelműen kiderül, hogy a magyar államvédelmet a legfelsőbb pártvezetés, azon belül is Rákosi Mátyás vezette. Erről tanúskodik Farkas Vladimir:⁴⁰ *„Közel tíz év alatt, amíg az államvédelmi szerveknél dolgoztam, soha sem tapasztaltam, hogy az egy állami szerv lenne. Ez a szerv bármilyen nevet viselt is, a pártnak és az azon belül is személyesen Rákosi Mátyásnak volt egy különleges erőszakszervezete az államapparátuson belül, helyesebben azon felül.”*⁴¹

Mindehhez még annyit kell hozzátenni, hogy a biztonsági szolgálatnál leplezték a legkevésbé, hogy szovjet „tanácsadók” irányításával működik, és a vezetők jelentős részét is a Szovjetunióban képezték ki.⁴²

1945 januárjában Budán még dörögtek a fegyverek, amikor Pest elfoglalásának napján, január 18-án megalakult a Politikai Rendészeti Osztályt szervező csoport, Péter Gábor⁴³ vezetésével. Hivatalosan február 2-án jött létre a Belügyminisztérium Politikai (Rendészeti) Osztálya, amelybe csak megbízható kommunistákat vettek fel. Erről Rákosi Mátyás így nyilatkozott: *„Egyetlen hely volt, amelynek vezetését pártunk az első perctől kezdve magának követelte, és ahol semmi néven nevezendő megoszlásban, koalíciós számarányba nem ment bele: ez az Államvédelmi Hatóság volt. [...] Keményen kézben tartottuk, s gondoskodtunk róla, hogy a demokráciáért folytatott harcnak biztos és éles fegyvere maradjon.”*⁴⁴

Míg a Magyar Kommunista Párt Központi Bizottsága Péter Gábort nevezte ki, addig a Debrecenben ülésező Ideiglenes Kormány Tömpe András vezetésével hozott létre egy nyomozócsoportot. A kezdetben párhuzamosan működő és egymással is rivalizáló két Politikai Rendészeti Osztályt (a budapesti és a vidéki politikai rendészeti osztályt) 1946 októberében belügyminiszteri rendelettel egyesítették. Így jött létre a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) Péter Gábor vezetésével (535.059/1946. MM sz. rendelet).

A szovjet állambiztonsági szervek kezdettől fogva irányították és ellenőrizték a Politikai Rendészeti Osztályt. Az Andrássy út 60. szám⁴⁵ alatti nyomozó egységek mellé már 1945 februárjában tanácsosi rangba beosztottak egy Orlov nevű civil

⁴⁰ Farkas Vladimir (1925–2002): ÁVH-s főtiszt, Farkas Mihály fia. Lásd: FARKAS VLADIMIR: Nincs mentség. Az ÁVH alezredese voltam. Budapest, 1990.

⁴¹ KOZÁK GYULA: Múltba nézés. Interjútorodék Farkas Vladimírral, az Államvédelmi Hatóság volt alezredesével. In: Mozgó Világ, 1988/11. 35. o.

⁴² A magyar kiképzőközpont is (1971-ig) Dzerzsinszkij nevét viselte.

⁴³ Péter Gábor (1906–1993) eredetileg szabósegéd volt. A Kommunisták Magyarországi Pártjának belső elhárítását irányította, majd a politikai rendőrség vezetője lett, előbb vezérőrnagyi, majd altábornagyi rangban. 1953-ban letartóztatták, a cionista perbe akarták bevonni, de végül is a törvénytelen ségkért szinte egyedüli felelősként ítélték el. 1959-ban kegyelmet kapott.

⁴⁴ ZINNER TIBOR: A XX. századi politikai perek. Budapest, 1999. 10. o.

⁴⁵ Korábban a Nyilaskeresztes Párt központja, az egykori „Hűség Háza”. 1945 nyarán „rohammunkában” cellalabirintussá változtatták a pincéjét.

ruhás tisztet, aki összekötő volt a szovjet és a magyar politikai nyomozó szervek között. A szovjet hatóságok irányító-ellenőrző tevékenysége a későbbiekben intézményesült. Az NKGB 1945 elején beköltözött a Vilma királyné (ma Városligeti fasor) 34–36. sz. alatti épületbe. Fjodor Belkin,⁴⁶ a Baden bei Wienben székelő kelet-európai szovjet elhárító főparancsnokság vezetője lett.⁴⁷

A Politikai Rendészeti Osztályt Péter Gábor bizalmas körözüvényében megjelölt módon szervezték át Államvédelmi Osztállyá (ÁVO), amelyet kivettek a rendőrség szervezeti beosztásából. Elvileg közvetlenül a belügyminiszter ellenőrizte és felügyelte, s az egész országra kiterjedő hatáskörrel rendelkezett. A fent említett BM rendelet szabályozta az Államvédelmi Osztály szervezetét és feladatait. Utasítást csak Rákosi Mátyástól, Farkas Mihálytól, Gerő Ernőtől⁴⁸ és Kádár Jánostól fogadhattak el. (Innen datálható Péter Gábor ellentéte Rajk László belügyminiszterrel.)

Az ÁVO feladatai:

- a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. tc.-be ütköző cselekmények nyomozása és feljelentése; a népbíráskodásról szóló és az 1945. évi VII. tc.-be iktatott háborús és népellenes bűncselekmények nyomozása és feljelentése;

- az egyesületek keletkezésének és működésének figyelemmel kísérése;

- a politikai vonatkozású rőpiratok szervezőinek és bejelentőinek nyomozása és bejelentése;

- a bejelentett és tudomásul vett gyűlések lefolyásának megfigyelése;

- az államrendészeti vonatkozású bel- és külföldi adatok gyűjtése és nyilvántartása;

- javaslatétel az illetékes rendőrhatalóság vezetője számára az állambiztonság vagy közbiztonság szempontjából káros személyek kitiltására, internálására; titkos rádióállomások felderítése;

- minden olyan államrendészeti ügy, amelyet a Budapesti Főkapitányság, illetve a kapitányság vezetője részére nem tartottak fent.

⁴⁶ BELKIN, FJODOR (1901–?): altábornagy, az NKGB, majd MGB munkatársa volt. 1949. júliustól Magyarországon az ÁVH szovjet tanácsadójának vezetője, részt vett a Rajk-per megkonstruálásában. Cionista összeesküvés vádjával letartóztatták, 1953-ban szabadult, az MGB-től elbocsátották, rangjától megfosztották, 1954 utáni sorsa ismeretlen.

⁴⁷ PALASIK MÁRIA: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: Államvédelem a Rákosi korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 2000. 36. o.; NOSZKOVA, A. F.: Szovjet tanácsadók a kelet-európai országokban: A rendszer megalapozása 1945–1953. In: Múltunk, 1999/3. 203. o.

⁴⁸ Gerő Ernő (1898–1980): a Szovjetunióból hazatért kommunista politikus, az állampárt vezetésében Rákosi Mátyás közvetlen munkatársa, majd 1956. július 18-ától október 25-éig az MDP első titkára.

A szovjet MVD mintájára történő átszervezés során csak azokat vették fel az Államvédelmi Osztályra, akik elvégezték a pártiskolát és akiket a Magyar Kommunista Párt megfelelőnek tartott. A taglétszámot folyamatosan növelték, hamarosan több ezerre emelkedett. A tevékenységük is egyre szélesebb körű lett. Az egész társadalmat megfigyelésük alá vonták. A minisztereket, államtitkárokat, országgyűlési képviselőket, egyházi vezetőket, lelkészeket, vállalatok vezetőit – különösen az egyre nagyobb létszámú besúgóhálózat révén – folyamatos megfigyelés alatt tartották. A besúgások, feljelentések révén csak a budapesti politikai osztály által őrizetbe vettek száma megközelítette a 38 ezer főt.⁴⁹

A korabeli dokumentumok szerint az információs szervezetben „részt vesznek fizetésből dolgozók, meggyőződésből dolgozók és olyanok, akik az organizációnak ismerete nélkül” szolgáltatnak adatokat. Felhasználták a horthysta politikai rendőrség által a szélsőjobboldali szervezetekbe beépített besúgó szervezet vezetőjét és más, a felderítő munkában részt vett személyeket.⁵⁰

1947 áprilisában Péter Gábor arról tájékoztatta a szovjet illetékeseket, hogy kiterjedt információs hálózattal rendelkeznek (egyedül falun állnak rosszul). Még a miniszterelnököt, Nagy Ferencet is lehallgatták, megfigyelték.⁵¹

„A politikai rendőrség nagy segítséget nyújt a pártnak, pártközi tanácskozások előtt általában sikerül megtudnunk, mi a szándéka politikai ellenfeleinek, s ennek köszönhetően idejében tájékoztatjuk minderről a kommunista párt vezetőségét. Megszervezzük a telefonlehallgatásokat. Most lehallgatjuk a miniszterelnök és a pártvezetők minden fontosabb telefonbeszélgetését, a legfontosabbról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak.”⁵²

Kialakították a nyilvántartó kartotékrendszert az általuk fontosnak tartott személyekről és a pártokról.

Az Államvédelmi Osztály a kezdetektől fogva hatalmas mennyiségű anyagi javak felett rendelkezett az 1945 elején lefoglalt zsidó vagyontól.⁵³

A szervezeti változás és önállósodás szempontjából a legjelentősebb lépés akkor történt, amikor Rajkékát félreállították és a belügyminiszeri tárcát Kádár János kapta meg. Kádár legelső intézkedései közé tartozott ugyanis a 288.009/1948. BM sz. rendelet életbe léptetése. Egyrészt az Államvédelmi Osztálynak új elnevezést

⁴⁹ ZINNER 1999. 14. o.; KISZELY GÁBOR: ÁVH. Egy terrorszervezet története. Budapest, 2000. 52. o.; PALASIK 2000. 40. o.; GYARMATI GYÖRGY: A politikai rendőrség Magyarországon. Pécs, 2002. 10–11. o.

⁵⁰ KOVÁCS IMRE: Magyarország megszállása. Budapest, 1990. 281. o.

⁵¹ ZINNER 1999. 15. o.

⁵² Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok. 1944–1948. Szerk. és utószó: IZSÁK LAJOS, KUN MIKLÓS. Budapest, 1994.

⁵³ GÁBOR RÓBERT: Az igazi szociáldemokrácia. Küzdelem a fasiszmus és a kommunizmus ellen (1944–1948). Budapest, 1998. 160. o.

adtak – Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) –, ami a hivatali hierarchiában is jelentősebb pozíciót eredményezett, másrésztől kiterjesztették a hatáskörét: határőrizet, útlevelügyek, folyamrendészet, légi rendészet, Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság.

Az új állambiztonsági szerv hatásköre még tovább is terjedhetett a 288.010/1948. BM sz. rendelet kiadásával, hiszen ennek alapján az Államvédelmi Hatóság vezetője már az állam érdekei szempontjából aggályos személyek kitiltásának, rendőrhatalósági felügyelet és őrizet alá helyezésének elrendelésében első fokú hatósági jogkört is gyakorolhatott. Két hónappal később, a 288.276/1948. BM sz. rendelet értelmében pedig a rendőrhatalósági felügyelet és őrizet alá helyezési ügyekben már a felülvizsgálati eljárásokat is az Államvédelmi Hatóság végezte.

Eközben a Magyar Kommunista Párt Politikai Bizottsága 1948. március 4-én hozott határozata értelmében a párt belügyi és katonai bizottságát összevonták és a Politikai Bizottság alá rendelték. Az így létrejött új szerv neve Államvédelmi Bizottság lett. Elnöke: Rákosi Mátyás, tagjai: Farkas Mihály, Gerő Ernő, Kádár János, Rajk László, Marosán György,⁵⁴ Pálffy György és Péter Gábor. Az Államvédelmi Bizottság utasíthatta az Államvédelmi Hatóságot, hogy kik ellen kezdjenek nyomozást, kit tartóztassanak le és milyen ítéletet kapjon. 1953. június 27-én a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségi ülésén, amikor Rákosi Mátyást önkritikára szorították, így vallott erről: „*Én vezettem az Államvédelmi Hatóságot. Ezzel kapcsolatban beleavatkoztam az ügyek vitelébe, beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el.*”⁵⁵

A második világháborút követően Magyarországon kezdetben külön szervezetben működött a Katonai Biztonsági Szolgálat. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 tavaszán engedélyezte a Honvédelmi Minisztérium keretében a katonapolitikai hírszerző osztály felállítását, amely Pálffy György⁵⁶ vezérkari százados vezetésével 1945 áprilisában kezdte meg működését. A Katonapolitikai Osztályt 1947-ben csoportfőnökséggé szervezték át. Eredetileg négy osztállyal, amelyet rövidesen hétre bővítettek. 1949. február 1-jével tovább nőtt a katonai elhárítás súlya a Honvédelmi Minisztériumban. A Főcsoportfőnökséggé átszervezett részlegen belül négy csoportfőnökség és három önálló osztály alakult: Elhárító Csoportfőnökség, Katonai

⁵⁴ Marosán György (1908–1992): péksegéd, szociáldemokrata, majd kommunista politikus. 1950-ben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték, 1956-ban szabadult, a forradalom leverése után egy ideig Kádár János helyettese. 1962-ben minden állami- és párttisztviselésétől megfosztották.

⁵⁵ MOL M-KS 276. f. 60/371. ö.e.

⁵⁶ Pálffy György (1909–1949): katonatiszt. Felesége zsidó származása miatt kénytelen volt kilépni a hadseregből. 1942-től tagja a kommunista pártnak. A Rajk-ügybe bevonva, koholt vádak alapján halálra ítélték és kivégezték.

Csoportfőnökség, Rádió felderítő Csoportfőnökség, Hírszerző Csoportfőnökség, illetve Káderosztály, Tanácsadó Elhárító Osztály, Törzsoosztály.

A Katonapolitikai Osztálynak sem funkciói, sem pedig a módszerei nem különböztek a politikai rendőrségétől,⁵⁷ de az államvédelmissekkel szemben folytatott rivalizálásban mégis alulmaradtak. Számos vezetőt és munkatársat Péter Gáborék börtönbe vetettek, kivégeztek. Végül is a katonai elhárítás önálló szervezeti működésének az Államvédelmi Hatóság 1949. decemberi feladat- és hatásköri kibővítése vetett véget.

Az 1949. december 28-án megjelent, 4.353/1949. MT sz. rendelet az Államvédelmi Hatóságot kiemelte a Belügyminisztérium kötelékéből és egyúttal – országos hatáskörű szervként – a Minisztertanács alá rendelte. Vezetőjét a Minisztertanács előterjesztésére a Népköztársaság Elnöki Tanácsa nevezte ki. Ezzel egy időben kebelezte be az Államvédelmi Hatóság a Honvéd Határőrséget is. Ekkor nyerte el az Államvédelmi Hatóság azt a formát, amely leginkább hasonlított a szovjet állambiztonsági minisztériumra.

Az Államvédelmi Hatóság Belső Reakció Elleni Harc Osztálya az alábbi feladatokkal és hatáskörökkel felruházott egységekből állt:

A föld alatt trockista mozgalom, a „nyugatosok,” a politikai pártokba beférkőzött reakciós elemek és a megszüntetett pártok aktívan tevékenykedő maradványainak felderítése és ártalmatlanná tétele.

A klerikális reakció, a központi katolikus szervezetek és rendek, a protestánsok, a szekták központi szervei, a szabadkőműves páholyok, a cionista-nacionalista szervezetek államellenes tevékenységének felderítése, megszüntetése, és ezen szervezetek bomlasztása.

A „*múlt emberei*” ellenséges tevékenységének felderítése és megbüntetése (volt földesurak, magas rangú állami tisztviselők a régi rendszernek, a csendőrség volt tagjai, a Horthy-rendőrség volt tagjai stb.).

A társadalmi tömegszervezetek, a városon és falun élő, állami vállalathoz vagy termelőszövetkezethez nem kapcsolódó lakosság különböző társadalmi szerveiben levő reakciós elemek felderítése és ártalmatlanná tétele. Külön részleget kellett biztosítani a kulákreakció és a kulákszabotázs elleni küzdelemre.

Az államapparátusban és az értelmiség között, valamint a kultúra, a tudomány, a művészet terén tevékenykedő reakciós elemek felderítése és ártalmatlanná tétele.

Nagy Budapest lakóterein hálózati-operatív munka végzése.

Az Államvédelmi Hatóság emellett irányítása alá vonta a koncentrációs táborokat (Recsk), illetve azokat a büntetés-végrehajtási intézeteket, amelyekben politikai

⁵⁷ SZAKÁCS SÁNDOR–ZINNER TIBOR: A háború megváltozott természete. Adatok és adalékok, tények és összefüggések 1944–1948. Budapest, 1997. 137. o.

elítélteket őriztek⁵⁸ (váci fegyház, budapesti gyűjtőfogház, Markó utcai fogház, Moson utcai börtön és a budapesti pestvidéki fogház).

Az Államvédelmi Hatóság beosztottjai a honvédséggel azonos rendfokozatot viseltek, azzal a különbséggel, hogy a rendfokozat megjelölése előtt „*államvédelmi*” elnevezést (illetve áv. rövidítést) kellett használni. Az Államvédelmi Hatóság állománya a karhatalomnál, a határőrségnél (itt voltak sorozottak is),⁵⁹ folyó- és légi rendészetnél szolgáltak.

Széles körű ügynök- és besúgóhálózatot építettek ki, amely egészen 1990-ig tömegével gyártotta a jelentéseket. Az idővel informátoroknak nevezett személyek többnyire a rendszer hívei közül verbuválódtak. Az utólagosan terjesztett dezinformációval szemben párttagokat is be lehetett szervezni, ha az operatív érdek úgy kívánta: „*Párttagot beszervezni és foglalkoztatni csak olyan indokolt esetben szabad, amikor az adott fontos hálózati feladat más személy bevonásával nem és csak szervezetszerű titkos együttműködéssel oldható meg. Párttagok beszervezését az illetékes csoportfőnök hatáskörét meghaladó esetben a III. főcsoportfőnökség, illetve a belügyminiszter engedélyezi. Hálózati személy pártra lépését tilos megakadályozni, vagy késleltetni.*”⁶⁰ Az informátorokat, a „*hazafias alapon*” beszervezett ügynökök tekintélyes részét a hatvanas évek második felétől titkos munkatársnak nevezték. Jellemzőjük a teljes lojalitás és megbízhatóság. Őket még kormányki-tüntetésre is fel lehetett terjeszteni, természetesen csak akkor, ha ez nem hordozta magában a lelepleződés veszélyét.⁶¹ A következő csoportba a titkos megbízottakat sorolták, akik ugyan még nem voltak teljes mértékben megbízhatóak, de a titkos munkatársak utánpótlása közülük kerülhetett ki. Ezért csupán egy-egy feladat elvégzését bízták rájuk. Az alkalmi kapcsolatnak nevezett kategóriába tartoztak azok, akiket nem foglalkoztattak folyamatosan, de ha szükség volt rájuk, igénybe lehetett venni szolgálataikat.

A beszervezés természetesen sok esetben nem „*hazafias alapon*” történt, hanem közönséges zsarolással, börtönnel való fenyegetéssel. 1945 előtti tevékenység, ’56-os múlt, a közelmúltban elkövetett valamilyen cselekmény, szégyenletes és eltitkolni akart cselekedet, családtagokkal kapcsolatos valamilyen fenyegetés stb. Emellett jellemzően alkalmazták a megvesztegetés különböző formáit: útlevel megadása, lakáskérelem kedvező elbírálása, munkahelyi karrier, művészeknél szerződés, íróknál megjelenési lehetőség, jó állás stb. Időnként előfordult, hogy a besúgók tevékeny-

⁵⁸ Az elítéltek ezeknek a változásoknak a jeleit rögvest megtapasztalhatták.

⁵⁹ A besorozottakat is gondosan válogatták ki, szolgálati idejük 3 évig tartott.

⁶⁰ Idézi: SZÖNYEI TAMÁS: Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990. Budapest, 2005. 68. o.

⁶¹ BM KI Parancsgyűjtemény. 1958/56.

ségükért pénzt is kaptak, de ezen a téren nagyon szűkmarkúak voltak a szolgálatok: „Az ügynöknek a »Kancsal« fn. jelzésben végzett munkájáért a találkozón átadtam 800 forint jutalmat. Ennek során értékeltem eddigi munkáját.”⁶²

Az állambiztonsági szervek a zsarolással, megvesztegetéssel beszervezettek is igyekeztek „hazafias” elvek alapján működő ügynökké minősíteni: „Törekednünk kell arra, hogy a jelölt lehetőleg minél rövidebb időn belül a terhelő adatok alapján kilátásba helyezett felelősségre vonás helyett a hazafias meggyőződés alapján szerveink segítségét válassza.”⁶³

1951-ben az összes őrizetbe vett személy 4,5%-át, 1952-ben 9%-át, 1953-ban 12%-át ügynöki munka nyomán tartóztatták le. 1953. augusztus 1-jén 527 rezidens,⁶⁴ 33 036 informátor és 1902 konspirált és találkozólakás volt Magyarországon.⁶⁵

Ez a nagy létszámú testület folyamatosan tartóztatott le embereket, gyűjtötte az információkat, az Államvédelmi Bizottság mégsem volt teljesen elégedett velük. Felrötták nekik, hogy „hiányzik belőlük a kellő vadászszeszvedély”. Rákosi Mátyás egyenesen utasította őket: „keressék és találják meg a soraikba befurakodott elleniséget”⁶⁶. A magát addig érinthetetlennek képzelő szerv elkezdett félni. Státusuk, rangjuk már nem jelentett védelmet a törvénytelen ségekkel szemben. A végletekig fokozták az „éberséget” és egyre több embert tartóztattak le, egyre kegyetlenebb módon jártak el velük szemben, nehogy gyengeséggel, vagy árulással vádolhasák őket. Már az Államvédelmi Hatóságon belül is elkezdődött a tisztogatás.⁶⁷ Sok ÁVH-s úgy gondolkodott, hogy aki előbb jelenti fel a másikat, az maradhat életben.

Sztálin 1953. március 5-én bekövetkezett halála természetesen közvetlenül kihatott a magyar állambiztonság szervezetére és további működésére is. Berija⁶⁸ a Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság egyesítése mellett érvelt (ahogy azt már a Szovjetunióban is megtették).

⁶² Idézi: SZÖNYEI 2005. 56–57. o. Vö.: A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 005. számú parancsa. Budapest, 1972. április 5-én. BM 000/1972.

⁶³ TIMÁR ZOLTÁN–PORTELEKI LÁSZLÓ: Az ifjúságvédelem állambiztonsági feladatai. Ideiglenes jegyzet, 1982, Rendőrtiszt Főiskola, Állambiztonsági Tanszék.

⁶⁴ Rezidens: hálózati funkció, a hozzá kapcsolt hálózati személyek (3–6 fő) operatív feladatainak végrehajtását irányította, nevelését végezte az operatív tiszt útmutatása szerint.

⁶⁵ KAJÁRI ERZSÉBET: Az egységesített Belügyminisztérium államvédelmi tevékenysége 1953–1956. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 2000. 165. o.

⁶⁶ GYARMATI GYÖRGY: A politikai rendőrség Magyarországon a Rákosi korszakban. Pécs, 2002. 25. o.

⁶⁷ Ez a folyamat Szűcs Ernő (1908–1950) államvédelmi ezredesnek, Péter Gábor helyettesének letartóztatásával és agyonverésével kezdődött.

⁶⁸ Berija, L. P. (1899–1953): szovjet kommunista politikus, 1938-tól belügyi népbiztos, 1946-tól belügyminiszter. A sztálini terrorapparátus első embere, a Szovjetunió marsallja. 1953 júniusában le tartóztatták és rövid eljárás után kivégezték.

Nagy Imre is egyetértett a fentiekkel, de az irányítás kérdésében más véleményen volt: „*A Belügyminisztérium és az Államvédelmi Hatóság egyesítése teljes mértékben helyes, amit Berija elvtárs mondott. Rákosi elvtárs közvetlenül irányította az Államvédelmi Hatóságot. A Központi Vezetésnek van Adminisztratív Osztálya, annak kellene vezetni és ellenőrizni az Államvédelmi Hatóság munkáját. (Berija elvtárs: Az Államvédelmi Hatóság munkáját nem vezetheti az Adminisztratív Osztály, hanem a Központi Vezetőség.)*”⁶⁹

Ennek megfelelően a Központi Vezetőség 1953. június 17-i ülésén összevonta az Államvédelmi Hatóságot és a Belügyminisztériumot. (A Belügyminisztérium közigazgatási feladatait a Minisztertanács vette át.) Péter Gábort és néhány társát már korábban letartóztatták. Eredetileg egy cionista összeesküvéssel akarták vádolni, de most inkább rájuk hárították minden felelősséget. Rákosi esetében megelégedtek egy, a rendszerváltozásig titokban tartott önkritikával.⁷⁰

Péter Gábor utóda a hivatalos működésének jogi szabályozásában járatlan és nagyon műveletlen Piros László államvédelmi altábornagy lett,⁷¹ aki kijelentette: „*az Államvédelmi Hatóság azért dolgozik törvénytelenül, mert nincsenek alapvető szabályok, aminek alapján dolgozni kell, nincs meghatározva hogy mihez van és mihez nincs joga. Nemcsak a vezetők, hanem a beosztottak is élet-halál urai a maguk területén.*”⁷²

Az úgynevezett egységes Belügyminisztérium Gerő Ernő vezetésével 1953 augusztusában alakult újjá. 25 központi szervezeti egysége közül 13 osztály az államvédelmi feladatokat látta el. Alájuk tagozódtak be a megyei rendőrkapitányságok (lásd: 500/6/1953. MT sz. titkos határozat).

Valójában nem a Belügyminisztérium kebelezte be az Államvédelmi Hatóságot, hanem fordítva történt. Az új belügyminisztériumi kollégium tíz tagja közül csak kettő nem volt államvédelmis. A Vizsgálati Osztály, elődjéhez hasonlóan, ugyanolyan eszköztárral és vehemenciával folytatta működését, mint a korábban önálló hatáskörrel rendelkező állami szervezet. Csupán annyi történt, hogy Berija likvidálása után Hruscsovék megfogadták: egymás ellen nem fogják használni az állambiztonsági szolgálatot.

A magyar lakosság ezekből a változásokból nem sokat észlelhetett, ezért lett az 1956-os forradalom egyik követelése a hírhedt Államvédelmi Hatóság megszüntetése.

⁶⁹ Jegyzőkönyv a szovjet és a magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól. (1953. június 13.–16.) Közli: T. VARGA GYÖRGY. In: *Múltunk*, 1992/2–3. 234. o.

⁷⁰ Rákosi referátuma az MDP KV 1953. júniusi ülésén. Közli: T. VARGA GYÖRGY. In: *Múltunk*, 1990/1. 143. o.

⁷¹ Piros László (1917–?): hentessegéd, kommunista politikus. Az 1956-os forradalom idején Moszkvába menekült. Visszatérése után a szegedi szalámigyár igazgatója lett.

⁷² MOL MDP ir. 276.f. 53/122.

Az Államvédelmi Hatóság válsága már a Szovjet Kommunista Párt XX. kongresszusának hatására elkezdődött. A pártvezetés kénytelen volt megvizsgálni a törvénytelenégeket. A Parlament előtti október 25-i sortüzért a közvélemény egyöntetűen az államvédelmi tiszteket vádolta.⁷³ Ennek hatására Nagy Imre október 28-i rádióbeszédében bejelentette, hogy a kormány – a rend helyreállítása után – felosztatja az Államvédelmi Hatóságot.⁷⁴ Münnich Ferenc október 29-én feloszlattott: „minden különleges, speciális joggal felruházott rendőri szervet, megszüntette az Államvédelmi Hatóságot is, mert szervezett demokratizáló közéletünkben nem lesz szükség”. A szándék végrehajtását végül megakadályozta a szovjet intervenció, mégis az állomány legnagyobb része illegálisba vonult, titkos objektumokban, rokonoknál, ismerősöknél bújt el vagy a Szovjetunióba menekült. A titkos operatív munkával foglalkozó állomány jelentős része azonban folytatta a tevékenységét. Közülük kerültek ki a „*muszkavezetők*” és a november 4-e után újraszerveződő megtorló apparátus tagjai.

A forradalom és szabadságharc leverése után Kádár Jánosék ambivalens módon viszonyultak az Államvédelmi Hatósághoz. Jól tudták, hogy az államvédelem újjászervezésének nyílt vállalása még népszerűtlenebbé tenné a kormányt, de egyúttal azt is látniuk kellett, hogy csak a volt ÁVH-sok segítették a megszálló szovjet hadsereget⁷⁵ és a Kádár-kormányt. Kádár János 1957. november 21-én a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának ülésén ezért kijelentette: „*Az államvédelmiektől [...] halálig kitartottak becsületből a párt mellett, mert teljesítették a parancsot. A hatóság ne működjék, de a volt beosztott dolgozhat valahol.*”⁷⁶

A látszat kedvéért 1956. november 27-én elrendelték, hogy a volt ÁVH-sokat 1956. december 1-ig el kell bocsátani a Belügyminisztérium állományából, illetve december 31-ig felül kell vizsgálni az államvédelem minden tagjának tevékenységét. Mindemellett december 30-án, az 1956. évi 35. sz. tvr.-rel „*hivatalosan*” is megszüntették az Államvédelmi Hatóságot.

⁷³ Az államvédelmisek a forradalom alatt és után is több alkalommal is belelőttek a fegyvertelen tömegbe. Lásd: Sortüzek. 1956. Szerk.: KAHLER FRIGYES. Lakitelek, 1993–1996. I–III. k.; KÖ ANDRÁS–NAGY J. LAMBERT: Kossuth tér 1956. Budapest, 2001; RÓTH MIKLÓS–SZERDAHELYI SZABOLCS: A Kossuth-téri sortüzper. Dokumentumok. Budapest, 2006; KAHLER FRIGYES–M. KISS SÁNDOR: „Mától kezdve lövünk”. Tíz év után a sortüzekről. Budapest, 2007.

⁷⁴ Az 1956. október 28-án elhangzott rádióbeszédet közölte a Dunántúli Napló 1956. október 29-i száma.

⁷⁵ A szovjet jelentések szerint mintegy 1000–2000 fő hozzájuk csatlakozott ÁVH-s segítette a szovjet alakulatok harci cselekményeit.

⁷⁶ Az MSZMP Ideiglenes vezető testületének jegyzőkönyvei. Szerk.: NÉMETHNÉ VÁGYI KAROLA, SIPOS LEVENTE. Budapest, 1993. I. k. 76. o.

A valóságban ilyen rövid idő alatt nem is lehetett volna átvilágítani az egész szervezet működését. Nem is ez volt a cél, hanem a lakosság félrevezetése. Az állományt átmentették, a rendőrségen belül a Politikai Nyomozó Főosztályt kimondottan ezzel a céllal hozták létre.⁷⁷ Első vezetője Tömpe István⁷⁸ államtitkár lett. A beosztottak megkülönböztető hivatali elnevezéseiket: az év. helyett rny. (rendőrnnyomozó) adták meg. A határőrség szintén önálló szervként működött ezután a Belügyminisztériumon belül. Így jelentősen megnagyobbodott, hatáskörével kibővített Országos Rendőrkapitányságot alakítottak ki. 1957. április 3-án azonban a Politikai Nyomozó Főosztály kivált az Országos Rendőrfőkapitányság állományából és önálló szervezetként közvetlenül a belügyminiszter alárendeltségében működött tovább. A volt államvédelmiek továbbra is meghatározó pozíciókban maradtak, hiszen a Politikai Nyomozó Főosztály 1957-ben kinevezett 15 vezetője közül csak ketten nem tevékenykedtek korábban az államvédelem területén. A két „újoncot” a párt ifjúsági szervezetéből irányították át. A nyomozó osztály állományának 90%-a volt ÁVH-s.⁷⁹

Kádár János így összegezte az új felállást: „*Ma nálunk az a helyzet, hogy Államvédelmi Hatóság nincs. Az önálló államvédelmi szervezet megszüntetésére részben politikai, részben anyagi megfontolások készítettek bennünket. De van Belügyminisztérium és a rendőrségnek politikai osztálya.*” „*Mi úgy gondoljuk, hogy ezeknek a szerveknek a proletárdiktatúra öklének kell lenniük. S az állambiztonsággal foglalkozó szerveket támogatni kell a pártszerveknek és a népnek is.*”⁸⁰

A volt ÁVH-sok is sérelmezték ezt az eljárást, Kádár Jánoshoz írt levelükben követelték, hogy „*szűnjön meg a velük kapcsolatos kettősség, amely szerint kívülről támadnak, belülről pedig dicsérnek*”⁸¹.

1962-ben foglalkozott utoljára a Magyar Szocialista Munkáspárt az ún. személyi kultusz bűneivel, de csak a „*munkásmozgalmi emberek*” ellen koholt vádak alapján

⁷⁷ SZAKOLCZAI ANITLA: A fegyveres erőszakos szervezetek restaurálása 1956–1957 fordulóján. In: Évkönyv, 1999. Magyarország a jelenkorban, 1956-os Intézet. Budapest, 1999. 40. o.

⁷⁸ TÖMPE ISTVÁN (1909–1988): kárpitós, kommunista politikus. Részt vett a spanyol polgárháborúban. 1945 után leginkább a Belügyminisztériumban dolgozott. 1956 után tagja lett a Központi Bizottságnak, 1962 és 1974 között a Magyar Rádió és Televízió elnöke.

⁷⁹ GYURKÓ JÁNOS: A bakancsos forradalom. Budapest, 2001. 475. o. Állambiztonsági vonalon 1989-ig jelentős számban dolgoztak olyanok, akik pályafutásukat az Államvédelmi Hatóságnál kezdték.

⁸⁰ OÉ jkv. 175–179. o.; PINTÉR TAMÁS: A megszüntetve megőrzött Államvédelmi Hatóság. In: Államvédelem a Rákosi-korszakban. Szerk.: GYARMATI GYÖRGY. Budapest, 2000. 234. o.; BARÁTH MAGDOLNA: A Belügyminisztérium „megtisztítása” a volt ÁVH-soktól, 1956–1962. In: Évkönyv VII. 56-os Intézet. Budapest, 1999. 95. o.

⁸¹ Levél Kádár Jánosnak. BM KI, Belügyminiszteri közvetlen iratok, 1957/267/a sz. Az ÁVH-sok rehabilitálását sugallta SZABÓ LÁSZLÓ: Hősökről szólunk című cikke a Népszabadság 1957. április 14-i számában.

indított törvénytörő pereket vizsgálták felül.⁸² Részben a Szovjet Kommunista Párt XXII. kongresszusa hatására, részben a lelepleződött, a volt rákosista apparátusból, főtisztokból álló, Kádár-ellenes összeesküvés miatt kizárták a Magyar Szocialista Munkáspártból Rákosi Mátyást,⁸³ Gerő Ernőt, valamint még egy tucat korábbi volt vezetőt. Tömpe András vezetésével felülvizsgálatot tartottak a belügyi apparátus tagjai felett. A vizsgálat eredményeként arra a következtetésre jutottak, hogy koncepciós perekben 249 személy vett részt, ezek közül elítéltek vagy elbocsátottak 37-et, cselekedetük miatt kizártak 49-et, meghalt 10, 3 öngyilkos lett, egyet felakasztottak, egyet agyonvertek, 4 disszidált.⁸⁴ A tettesek döntő többsége az állományban maradt. Az „*elbocsátott légió*”⁸⁵ tagjai pedig „*büntetésül*” jobbnál jobb állásokba kerültek.⁸⁶

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának határozata nyomán alakították ki a magyar állambiztonsági szervezetnek azt a formáját, amely kisebb-nagyobb módosításokkal egészen a rendszerváltozásig működött.⁸⁷ A Belügyminisztériumon belül létesített (pénzügyi, anyagi, közbiztonsági, állambiztonsági, valamint személyügyi) főcsoportfőnökség közül az állambiztonsági a III-as szervezeti számot kapta.

A Kádár korszakban az állambiztonsági szervek mindvégig közvetlen pártirányítás alatt működtek. Az 1958-as meghatározás szerint: „*Magyar Népköztársaság Belügyminisztériuma állambiztonsági szerve munkáját az MSZMP Központi Vezetősége [sic! Bizottsága helyett] és a Forradalmi Munkás-Paraszt kormány irányításával végzi.*”⁸⁸

A Belügyminisztérium munkájába a Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai adott esetben egyes operatív ügyek szintjéig is beavatkozhattak. Az adminisztratív titkárok általában maguk is korábban belügyi vonalon dolgoztak. Az ideológiai és nemzetközi titkárok hivataluknál fogva is szoros együttműködésben voltak a III. Főcsoportfőnökség különböző szerveivel. A párt megkérdőjelezhetetlen szerepét

⁸² A határozatot közli: Az MSZMP KB határozatai és dokumentumai 1956–62. Szerk.: VASS HENRIK, SÁGVÁRI ÁGNES. Budapest, 1979. 664. o.; ZINNER TIBOR: Az 1962-es párthatározat. In: *História*, 1986/5–6. 40. o.

⁸³ Ezek szerint a Szovjetunióba internált Rákosit átvették a Magyar Szocialista Munkáspártba.

⁸⁴ PÜNKÖSTI ÁRPÁD: Rákosi Mátyás bukása, száműzetése és halála, 1953–1971. Budapest, 2001. 498. o.

⁸⁵ Ezzel a címmel írt regényt Moldova György az Államvédelmi Hatóság volt tagjairól.

⁸⁶ ZINNER TIBOR: Az ÁVH-s vezetők sorsa. In: *História*, 1996/3. 22. o. A teljesség igénye nélkül néhány név: Piros László a szegedi szalámigyár igazgatója lett, Kardos György a Magvető Kiadónak, Komlós János pedig a Mikroszkóp Szinpadé. Ipper Pál a rádióban dolgozott, Bauer Miklós egy külkereskedelmi vállalathoz került.

⁸⁷ BM KI 2180/1963.

⁸⁸ BMK 1958/3.

bizonyítja, hogy a különféle belügyminisztériumi utasítások mindig említést tettek az „illetékes párt- és állami szervek” felé történő rendszeres tájékoztatásról.⁸⁹ A pártelit legkevesebb két belüleges csatornán át tájékozódhatott a belügyi anyagról: A Belügyminisztérium napi Tájékoztatóiból és az ún. Szakelosztás-jelentésekből. A legszűkebb vezetés emellett még Napi Operatív Információs Jelentéseket is kapott.

A különböző ügyekre vonatkozóan operatív bizottságokat állítottak fel. A legtipikusabb példa erre az ellenzéki csoportok tevékenységének visszaszorítására alakult, 1980-tól operatív, 1988-tól konzultatív bizottság. A testület feladata, a párt vezető testületeinek tájékoztatása mellett, az ellenzéki politikai tevékenység elemzése és közvetlen javaslatok kidolgozása volt.⁹⁰

1982 márciusában a Politikai Bizottság az „ellenzéki, ellenzékiekedő” csoportok helyzetével foglalkozott. A vitában Kádár János az alábbi eligazítást adta Horváth István belügyminiszternek: „Egyébként, amit mi adminisztratív intézkedésnek hívunk, az adminisztratív, de nem mindig belügyi. [...] Rámenni, egyszerűen rámenni, az istenit az anyjának, hát ezt mindenütt a világon csinálják és ez még nem is adminisztratív intézkedés, kellemetlenkednek nekik, no mert már harmadszor veszik el a hajtási igazolványt, vagy mit tudom én, mi a rossebet, hát miért nem lehet ezt megcsinálni? Lakást is megállapítják, hogy életveszélyes, átteszik szükséglakásba. [...] Ennek egy millió módja van, amit úgy hívnak, kellemetlenkedni kell nekik.”⁹¹

Az állambiztonsági szervek létszámának alakulása 1945–1962 között:

1945. március 19.	182 fő
1945. június 23.	277 fő
1945. december 31.	897 fő
1946. december 31.	1526 fő
1947. december 31.	1662 fő
1948. december 31.	4546 fő
1949. december 31.	9027 fő
1950. december 31.	5803 fő
1951. december 31.	8145 fő
1952. december 31.	7673 fő
1953. december 31.	5882 fő

⁸⁹ TABAJDI GÁBOR–UNGVÁRI KRISZTIÁN: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, 2008. 20–21. o.

⁹⁰ Az 1988. július 1-jén létrejött Operatív Bizottság tagjai: Berecz János, a Központi Bizottság titkára, Pál Lénárd, a Központi Bizottság titkára, Csehák Judit, miniszterelnök-helyettes, Kamara János belügyminiszter. Lásd: TABAJDI–UNGVÁRI: 2008. 21. o.

⁹¹ MOL 288. f. 5/846. ö.e.

1954. december 31.	5795 fő
1955. december 31.	5758 fő
1956. október 15.	5823 fő
1957. december 31.	4837 fő
1958. december 31.	5250 fő
1959. december 31.	4531 fő
1960. december 31.	4540 fő
1961. december 31.	4630 fő
1962. december 31.	4867 fő ⁹²

A paramilitáris szervezetek

Ez már a kommunizmus vagy lesz ennél még rosszabb?
(Pesti bonmot)

R. Gárda

A totális diktatúrákra jellemző, hogy az állampárt hatalmának biztosítására a legmegbízhatóbb aktivistákból különböző félkatonai szervezeteket hoznak létre. Az első világháború után kifejlődött gyakorlatnak megfelelően 1945 után a Kommunista Párt Magyarországon is létrehozott egy ún. R. Gárdát, amelynek tagjai látszólag a pártrendezvények rendezői lettek volna, valójában a kék inges, vörös nyakkendős különítményeseket a rendőrség képezte ki és karhatalmi feladatokat láttak el (pl. más pártok rendezvényeit zavarták, a résztvevőket megverték – az egyik legkiri-vőbb eset a Szabadság Párt egyik tanácskozásának brutális szétverése volt⁹³).

Karhatalom („pufajkások”)

A kommunista hatalomátvétel után egy ideig nem tartottak igényt a „*lelkes amatőrök*” szolgálataira, de az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után valószínű reneszánsza kezdődött a paramilitáris szervezeteknek. A Kádár-féle kormányt

⁹² BM KI 110. 16. doboz 06–01.

⁹³ HALAS LAJOS: Az R. Gárdától a Munkásőrségig. Budapest, 1986. Jellemző az R. Gárda egyik vezetőjére, hogy még a nyolcvanas években is dicsekedve beszélt erről az esetről. Az R. Gárda mozgalmi dala is kifejező: „*Vasból van a munkásököl/oda ütünk, ahova köll/Kisgazdapárt jobbszárnya/sokat ugrál, megbánja.*” I. m. 134. o.

1956. november 7-én éjjel, szovjet páncélosok hozták be a Parlamentbe. Budapesten a harcok csak november 11-én fejeződtek be. Ekkor szembesültek azzal a helyzettel Kádár Jánosék, hogy néhány tucat ÁVH-son kívül semmilyen fegyveres erővel nem rendelkeznek. A rendőrség szétilálódott, a magyar hadsereget a szovjet hadsereg lefegyverezte. Ezért kezdtek a volt ÁVH-sokból, párt- és szakszervezeti funkcionáriusokból és más megbízható káderekből karhatalmi egységeket szervezni. A szovjet hadsereg adott nehézfegyvereket, és mivel hideg volt, vattanadrágot és vattazubbonyt.⁹⁴ Ezen kívül kétnyelvű igazolványt kaptak,⁹⁵ de egész tevékenységük ellentétes volt mind a magyar, mind pedig a nemzetközi joggal. Sokáig nem volt szolgálati szabályzatuk sem. Csak 1957 januárjában készítették egyet.

Járőröztek, a civil lakossággal szemben erőszakosan léptek fel. Több helyen is – népellenes bűncselekményt elkövetve – sortüzet adtak le a fegyvertelen tömegre: a Nyugati pályaudvarnál, Salgótarjánban, Egerben.⁹⁶ Ártatlan emberek tucatjait tartóztatták le, akiket megkínóztak, megvertek. Mind ez ideig nem tudjuk pontosan, hányan estek áldozatul a karhatalmisták kegyetlenkedéseinek.⁹⁷

A kádári vezetés még biztatta is őket. Münnich Ferenc pl. az alábbiakat mondta: „A karhatalom ellen sok panasz futott be. Szeretnék az ügyészekről is nemsókára ilyen híreket hallani...”⁹⁸

Az első, számunkra ismert karhatalmi szabályzat szerint: „A karhatalom állománya szeresse és védje hazáját, megingathatatlan hűséggel és szeretettel ragaszkodik dolgozó népünkhöz, pártunkhoz, kormányunkhoz, a felszabadító Szovjetunióhoz. A katonai és rendőri esküben foglaltak szellemében izzóan gyűlölje, kiméretlen harcot folytasson Népköztársaságunk eredményeire törő ellenségünk ellen, azok tevékenységét akadályozza meg, fogja el, vagy semmisítse meg őket.”⁹⁹

Létszámuk 1956. november végén Budapesten 3944, vidéken 5907 fő. Rendszerűsített létszámuk 5992, de tényleges számuk 4625 volt (1957. január).¹⁰⁰

⁹⁴ A vattazubbony oroszul: pufajka. Innen lett a közismert pufajkások elnevezés. Vö. BERKI MIHÁLY: Pufajkások. Budapest, 1993.

⁹⁵ CSENKI ISTVÁN: A karhatalomról. In: Belügyi Szemle, 1987/5. 60–61. o.

⁹⁶ Sortüzek 1956. Szerk.: KAHLER FRIGYES. Lakitelek, 1993–1996. I. k. 31–32. o.

⁹⁷ ZINNER TIBOR: A kádári megtorlás rendszere. Budapest, 2001. 73. o.

⁹⁸ Sortüzek 1956. Szerkesztette: KAHLER FRIGYES. Lakitelek, 1993–1996. I–III. k. Hivatalos kitüntetés: 2/1957. (IV. 21.) NET határozat, a karhatalom érdemeinek elismeréséről.

⁹⁹ A Magyar Belügyminisztérium ORFK rendőri karhatalom karhatalmi kiképzésének végrehajtásához. (1957) 3.

¹⁰⁰ Rendőrségi napi jelentések, 1956. október 23.–december 12. Összeállította és szerk.: KAJÁRI ERZSÉBET. Budapest, 1996.

Munkásőrség

A. I. Mikojan¹⁰¹ már az 1956-os forradalom idején – nem lévén megfelelően tájékozott – azt javasolta, hogy a forrongást a pártbizottságok által szervezett munkásmilíciákkal kellene leverni. Ilyen fegyveres egységek létrehozását kísérelhették meg a Köztársaság téri Magyar Dolgozók Pártjának pártházában¹⁰² is.

A Munkásőrség megszervezésére végül is 1957 elejétől került sor. Kádár János 1957. január 14-én kijelentette. *„A vidéki erőt külön elő kell venni. Sorrend legyen: rendőrség vagy honvédség keretébe szervezett karhatalmi erő, vidéki népőrség (én ezt szívesen nevezném munkásőrségnek). Ide csak a pártbizottság által javasolt embereket lehet bevenni, ami nem jelenti azt, hogy csak párttagokat. Ezek forradalmi tartalékezredek legyenek, amelyeket – bár kezdetben szűkek – a pártbizottságok ajánlása alapján szedjenek össze. [...] Hogy nincsenek kiképezve? Majd a hatodik bevetésnél már tudni fogják, mi a feladatuk. Ezek tulajdonképpen a legmegbízhatóbbak. Ezekről próbarendőrként beszéltek, most karhatalmistáknak hívják őket, ami tulajdonképpen nem sok különbséget jelent.”*¹⁰³

Az Ideiglenes Intéző Bizottság 1957. január 29-i ülésének döntése¹⁰⁴ alapján pártvezetők, állami és gazdasági vezetők, alkalmazottak,¹⁰⁵ ÁVH-sok, rendőrök, katonák, pufajkások, munkások vettek részt a Munkásőrség szervezésében. A Munkásőrség parancsnoksága a szakirányítás szempontjából közvetlenül a Belügyminisztérium alá tartozott, azonban a rendelkezési jog a Magyar Szocialista Munkáspárt Ideiglenes Központi Bizottságát illette meg. A szervezeti szabályzat szerint a munkásőr, ha szolgálatot teljesít, *„hatósági közegnek tekintendő, és ugyanolyan jogok illetik – a fegyverhasználati jogot is beleértve –, mint az államrendőrség szolgálatában lévő tagját”*. Ezen kívül: *„Ha szolgálaton kívül támadás éri, önvédelemből fegyverét használhatja a rendőrség tagjaira vonatkozó szabályok szerint.”*

¹⁰¹ Mikojan, A. I. (1895–1978): a szovjet Minisztertanács első elnökhelyettese. Fontos szerepe volt az 1956-os magyarországi intervenció és az azt követő megtorlás koordinálásában. Később a Szovjetunió államfője lett.

¹⁰² GOSZTONYI PÉTER: A Köztársaság téri ostrom és a kazamaták mítosza. In: Budapesti Negyed, 1994/ős. 78. o.; TULIPÁN ÉVA: Köztársaság tér, 1956. október 30. In: Korrajz 2002. A XX. Század Intézet Évkönyve. Szerk.: SCHMIDT MÁRIA. Budapest, 2004. 180. o.; HORVÁTH MIKLÓS: Részletek a Köztársaság tér történetéből. 2. rész. In: Magyar Honvéd, 1993. október 22. 40. o.

¹⁰³ Idézi: KENEDI JÁNOS: K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból. Budapest, 2000. 29. o.

¹⁰⁴ MOL 288. fond. 5/3. öe. Vö.: NÉMETHNÉ VÁGYI-SIPOS, id. mű 1993. II. k. 53–83. o., 107–136. o., 137–156. o., V. k. 175–207. o.; A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1956–1962. Szerk.: VASS HENRIK, SÁGVÁRI ÁGNES. Budapest, 1973. 29–30. o.

¹⁰⁵ Dobozy Imre író, Trencsényi-Waldapfel Imre egyetemi oktató, Farkas Aladár szobrász, Rozsnyai Zoltán festőművész stb.

Az eredetileg üzemek védelmére létrehozott fegyveres testület feladatkörét széles körben határozták meg: a népi demokratikus államrend fokozottabb védelme, az „*ellenforradalmi*” elemek, restaurációk kísérleteinek hatékonyabb elhárítása, a fegyveres erők támogatása (1957. évi 13. sz. tvr.).

A Munkásőrség raj, szakasz, század, zászlóalj egységekből állt és közigazgatási egységek (községek, városok, városi kerületek, járások, megyék) szerint szerveződött.

Legfőbb parancsnoka a munkásőrség országos parancsnoka, akit a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának javaslata alapján a kormány nevezett ki. A Munkásőrség minden tagját fel kellett szerelni puskával vagy géppisztollyal, és mindenkit pisztollyal, két-két kézigránáttal, századonként egy könnyűgéppuskával, ködgránáttal, könnyfakasztó gránáttal.¹⁰⁶ (Ezeket a fegyvereket kezdetben a szovjet hadseregtől kapták.)¹⁰⁷

Az 1957. évi 13. sz. tvr.-rel (vö: 3075/1957. Korm. hat.) „*törvényesített Munkásőrség*” létszáma tavasszal már 21 ezer, az év végére pedig több mint 30 ezer fő lett.¹⁰⁸ Az 1960-as évekre viszont elérték a 60 ezres létszámot, ami nagyobb lett, mint a magyar honvédség állománya. A testület tagjává vált a leszerelő mintegy 3 ezer karhatalmista is. (Az állomány mintegy 5%-a hivatásos!)

Egyenruhájuk hasonlított a második világháborús szovjet egyenruhához. Tiszt-helyettesek nem szolgáltak náluk, csak tiszték. Felszereltségük, technikai eszközeik, főleg híradó- és riasztásos rendszerük a kor viszonyai között magas színvonalúnak számított. A fegyveres testületek éves kiadásainak mintegy 4%-át fordították a Munkásőrség fenntartására.¹⁰⁹ Rendszerellenes megmozdulások esetére akciótervetet és vészforgatókönyvet dolgoztak ki.

A Munkásőrség Országos Parancsnokságának még az 5/1962. sz. utasítása alapján kiadott Szolgálati Szabályzata is a kényszerítő eszközök alkalmazásáról és a fegyverhasználatról szóltak. Személyes szabadságot korlátozó szolgálati intézkedéseket („*bekísérés*”, „*előállítás*”, „*elfogás*”), illetve kényszerítő eszközöket („*testi kényszer*”, „*könnygázszóró palackot*”, „*bilincset*”, „*gumibotot*”, „*fegyvert*”) alkalmazhattak

Tényleges bevetésükre csak 1971–1972-ben, a március 15-i tüntetések szétverésekor került sor.

¹⁰⁶ HL-31. jegyzék, 1957/T. 89. cs.

¹⁰⁷ HL-31. jegyzék, 1957/T. 89. cs.

¹⁰⁸ KAHLER 1993–1996. I. k. 198. o.

¹⁰⁹ Lásd a költségvetési törvényeket.

Ifjú Gárda

Az Ifjú Gárda a Szovjetunióban, 1942-ben alakult, Molodaja Gvargyija néven.¹¹⁰ Vezetőik Oleg Kosevoj, Ljubov Sevcova stb. voltak. Magyarországon eredetileg a Kommunista Ifjúsági Szövetség rendezvényeit biztosító rendező gárdából kialakított, a militarista nevelést erősítő szervezet volt,¹¹¹ amelyet – a Munkásőrséghez hasonlóan – az állampárt irányított. Az Ifjú Gárda tagságából toborozták leginkább a munkásőröket.

Általában a középiskolákban, a munkahelyekre alapozva szervezték meg az egységeiket. Ritka volt a területi alapon működő szervezet. Katonai egységek szerint alakították ki az állományt: raj, szakasz, század, zászlóalj. Parancsnokaik megyei szinten már hivatásos katonatisztek voltak. Ennek révén tudták az Ifjú Gárdát beépíteni a katonai hierarchiába. Ezzel egyúttal a fegyveres erők utánpótlását is biztosítani tudták.

Fiúk és lányok 14 éves kortól egyaránt teljesíthettek szolgálatot. A belépés önkéntes volt, de a felettes Kommunista Ifjúsági Szövetség véleményét kikérték a belépő politikai megbízhatóságáról.

A gárdisták egyenruhát viseltek: sötétkék orkándzseki, Lenin-sapka, IG-jelvényvel. Általános honvédelmi kiképzést kaptak és szakági felkészítésben is részt vettek. (Szakágak: honvéd, határőr, polgári védelem, munkásőr, rendőr, tűzoltó, vízi rendész.)

Több alkalommal is karhatalmi feladattal bízták meg az Ifjú Gárdát. 1974-ben pl. központi utasítást adtak ki arról, hogy a munkásőrökkel együtt *„az olyan személyeket, akik feltűnően nagy, vagy a hagyományos kokárdánál feltűnőbb nemzeti színnű szalagot viselnek, beszéljék rá annak levételére. A szalag levétele után távolítsák el a helyszínről, az adatainak egyidejű feljegyzésével.”*¹¹²

¹¹⁰ Harcaikról egy regényben is megemlékeztek: FAGYEJEV, A.: Ifjú Gárda. Budapest, 1980.

¹¹¹ MARKÓ GYÖRGY: A KALEF. A Moszkva téri galeri 1964–1965. Budapest, 2005. 12. o.

¹¹² TABAJDI GÁBOR–UNGVÁRY KRISZTIÁN: Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon, 1956–1990. Budapest, 2008. 370. o.